

УДК 657.411

Пустяк О.В. (Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ КОМУНАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто та систематизовано наукові погляди на структуру власного капіталу підприємства у працях сучасних українських та російських науковців. Автором аргументовано та запропоновано власне бачення складу власного капіталу підприємства.

Scientific looks on the structure of the own capital of modern ukrainian and russian economists are considered and systematized in the article. The own vision of the structure of the own capital of enterprise is offered and argued by the author.

В якості основного, найвагомішого показника при характеристиці, аналізі та оцінці фінансово-економічного стану підприємства традиційно виступає власний капітал. Реформування бухгалтерського обліку у 2000 році, перехід на новий план рахунків та наближення національних стандартів обліку до загальноєвропейських норм лише внесло плутанину у визначення структури, а відповідно і самого змістовного наповнення поняття «власний капітал», що у свою чергу спровокувало наукову дискусію стосовно визначення структурних елементів власного капіталу та появу численних досліджень.

Наявні точки зору на теоретичне осмислення складу власного капіталу можна розподілити на дореформений період (до 2000 року) та сучасні погляди. Серед сучасних українських дослідників можна відзначити праці Бутинця Ф.Ф. [1], Сахарцевої І.І. [2], Чебанової Н.В. [3], Нашкерської Г.В. [4], Лишеленко О.В. [5], Дем'яненко М.Я. [6], Грачової Р.Є. [7], Сопко В.В. [8] та ін. Питання структури власного капіталу цікавить також науковців ближнього зарубіжжя, зокрема слід відзначити праці російських економістів Астахова В.П. [9], Жаригласової Б.Т. та Суглобова А.Е. [10], Селезньової Н.Н. та Іонової А.Ф. [11] та ін. Однак жодне із зазначених досліджень не розглядає структуру власного капіталу комунальних підприємств, яка набуває специфічних особливостей залежно від організаційної форми та галузевих особливостей господарювання.

Метою дослідження є систематизація наявних досліджень структури

власного капіталу підприємства у бухгалтерському обліку задля формування повного, комплексного уявлення про склад власного капіталу як першооснови виникнення та провадження господарської діяльності.

Дефініція «структура капіталу» у загальному вигляді характеризується сучасними науковцями як «співвідношення різних джерел, власних і позикових коштів у пасиві підприємства» [12, С. 187]. Розуміння поняття «структура власного капіталу», передбачає дослідження схеми формування та структури капіталу лише з огляду на власні джерела фінансування господарської діяльності та накопичені резерви.

Підтвердженням висловленої думки може слугувати праця німецького вченого 30-х років XIX ст. Пауля Герстнера, який визначав структуру власного капіталу як сукупність «основного капіталу», «резервів» (ототожені автором із додатковим капіталом) та чистого прибутку до його розподілу [13, С. 27].

Традиційні (загальноприйняті) підходи до визначення складових власного капіталу вироблені на базі структури першого розділу пасиву форми №2 «Баланс». Прихильниками традиціоналістської концепції в обліку можна назвати Бутинця Ф.Ф. [1, С. 40-41], Сахарцеву І.І. [2, С. 414], Чебанову Н.В. [3, С. 540], Нашкерську Г.В. [4, С. 446], Лишеленко О.В. [5, С. 508], Дем'яненко М.Я. [6, С. 88] та ін.

У науковій літературі післяреформеного періоду з'являються праці, де висловлюються припущення про недоцільний та необґрунтований перехід до нової форми балансу і системи визначення структури власного капіталу, оскільки сучасне визначення сукупності елементів, що входять до його складу, не дозволяє розкрити в повній мірі економічну сутність та зміст власного капіталу та не задовольняє потребу бухгалтерського обліку у повному та правдивому висвітленні інформації.

Порушені проблеми розглядаються у статті Костаневича Н.І. та Сердюк В.Т. Що слід вважати власним капіталом, де постає питання відновлення у балансі вилученого у 2000 році поняття «привіряні до власних джерел кошти», у складі яких авторами виділено забезпечення виплат персоналу, інші забезпечення та цільове фінансування [14, С. 71].

Схожі погляди мають своє висвітлення і в праці Сопко В.В., яка вбачає доцільним відображати «відокремлені від власного капіталу» об'єкти: страхові резерви, цільове фінансування і цільові надходження, забезпечення майбутніх витрат і платежів [8, С. 56].

Лисюк О.М., Михайлова Т.П. та Чацкіс Ю.Д. у посібнику «Бухгалтерський облік: основи методології і практики» у складі власних джерел паралельно із статутним капіталом розглядають і забезпечення наступних виплат персоналу, цільове фінансування та доходи майбутніх періодів, наголошуючи на спільній сутності і загальному призначенні виділених компонентів слугувати власними джерелами формування майна підприєм-

ства [15, С. 342].

Українські економісти Швиданенко Г.О. та Шевчук Н.В. у дослідженні проблеми управління капіталом підприємства наголошують на необхідності виділяти у структурі власного капіталу «інші внески юридичних і фізичних осіб», у складі яких авторами виділено цільове фінансування і добровільні внески, пожертвування, та «фонд накопичення», який належить до підгрупи накопичуваного прибутку, що у свою чергу є структурним елементом групи «резервів, накопичених підприємством» [16, С. 185].

На необхідності введення додаткових компонентів наголошують й фінансисти Данилюк М.О. та Савич В.І. [17, С. 63], виділяючи за аналогією із старим планом рахунків та формою № 1 «Баланс» «фонди накопичення і споживання» та «амортизаційні відрахування».

Яремком І.Й. у запропонованій структурі власного капіталу виділено не стандартні 8 компонентів (статутний, пайовий, додатково вкладений, інший додатковий, резервний, неоплачений, вилучений капітал і нерозподілений прибуток (непокритий збиток), а 9 – серед яких немає пайового та іншого додаткового капіталу, а натомість запропоновано автором такі нові види як:

- «ідеальний капітал» (репутація фірми), що за переконаннями автора виступає енергією капіталу економічної одиниці [18, С. 52];
- «антиципаційний капітал» (резерви капіталу), який містить два компоненти – оціночні резерви та резерви майбутніх витрат і доходів [18, С. 68];
- «амортизаційний капітал» [18, С. 70], який формується за допомогою амортизації у процесі «повернення майна капіталу за рахунок якого воно було створене», тоді як безпосереднім джерелом амортизаційного капіталу виступає прибуток.

Тяжіння до переосмислення структури власного капіталу вищенаведеними дослідниками автор вбачає у потребі заповнення смислового вакууму. Так, при порівнянні дореформеної системи обліку та нового плану рахунків і балансу [19, С. 23 – 24; с. 135-136], неважко помітити безпідставне вилучення та нерациональне заміщення деяких елементів власного капіталу. Наприклад, «фонд цільових і спеціальних засобів, які використовуються на придбання капітальних вкладень» (рахунок 88/3) заміщено нерівнозначним за економічним змістом – інший вкладений капітал (рахунок 422). Зокрема у структурі балансу до 2000 року було виділено прирівняні до власного капіталу кошти, що в повній мірі передавало природу виділеного цільового фінансування міською радою унітарному комунальному підприємству (засновником якого і є уповноважений орган місцевого самоврядування).

Комунальні унітарні підприємства створюються з метою забезпечення виконання соціальних програм та делегованих державою органам місце-

вого самоврядування функцій природоохоронних, соціально-економічних, функцій оборони та ін. Для засновника, в такому контексті, першочерговою метою створення підприємства є не отримання прибутку, а виконання соціально важливих задач та задоволення потреб населення регіону. Тому, специфіка діяльності комунальних підприємств та планова збитковість, вимагають від органів влади додаткових видатків.

Цільове фінансування, у вигляді коштів на підготовку до осінньо-зимового періоду, на експертизу та оцінку безгосподарних територій та мереж, поточні ремонти основних виробничих фондів та інші виплати, не пов'язані з відшкодуванням неoderжаних прибутків, які не належать до коштів компенсаційного характеру (дотації, субсидії, відшкодування наданих пільг), сприяють підтриманню виробничих потужностей комунальних унітарних підприємств та забезпечують збереження їх власного капіталу, що в свою чергу необхідно для реалізації принципу безперервності господарської діяльності. Отже, такі надходження, після освоєння та визнання на сесії міської ради комунальним майном, також мають право розглядатися як внески засновника до власного капіталу комунального унітарного підприємства.

У бухгалтерській практиці існує офіційно визнаним єдиний, затверджений П(С)БО 16 «Дохід», підхід відображення цільових коштів, згідно якого цільове фінансування після використання визнається доходом і ніяким чином не відображається в складі власного капіталу.

Хоча у міжнародних стандартах обліку та звітності (МСБО 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу») обумовлено існування двох поширених підходів до обліку державних (органи державної влади у міжнародних стандартах ототожнюються із муніципальною владою) грантів: «метод капіталу, згідно з яким грант відображається за кредитом безпосередньо у власному капіталі» і «метод доходу, згідно з яким грант визнається як дохід впродовж одного або кількох звітних періодів» [20, пункт 13]. Як аргумент на підтримку правомірності існування і використання методу капіталу, кошти цільового фінансування та цільових надходжень трактуються в міжнародному стандарті як фінансові ресурси, які слід відображати «у балансі, а не у звіті про прибутки та збитки, для згортання статей витрат, які вони фінансують» [20, пункт 14а]. Оскільки кошти цільового фінансування надаються державою (за МСБО 20 «держава – уряд, урядові установи... незалежно від того, чи є вони місцевими, загальнодержавними...» [20, пункт 3]) на безповоротній основі, «їх слід кредитувати безпосередньо у власному капіталі» [20, пункт 14а].

Вищенаведені факти дають право зробити висновок про недосконалість та однобоке, на користь фіскальної системи, трактування цільового

фінансування як доходу в національних стандартах бухгалтерського обліку.

Такі перекручення призводять до того, що загальний розмір власного капіталу потенційні інвестори бачать значно заниженим на суми цільового фінансування, страхових резервів тощо.

Дана проблема не виникає в російській теорії економіки та обліку, адже при переході на нову форму обліку та його адаптації до міжнародних норм і стандартів було враховано специфіку власного капіталу та його багатогранну природу походження.

Так, російськими теоретиками бухгалтерського обліку Суглобовим А.Е. та Жаригласовою Б.Т. у складі власного капіталу виділено статутний капітал, резерви накопичені підприємством (додатковий, резервний капітал, накопичуваний прибуток), інші надходження юридичних та фізичних осіб (цільове фінансування, внески і пожертви) [10, С. 170]. Астаховим В.П., окрім зазначених елементів, виділено також оціночні резерви та резерви майбутніх витрат [11, С. 305].

Російські фінансисти Селезньова Н.Н. та Іонова А.Ф. розширюють запропоновану структуру власного капіталу введенням групи «капітал, пред'явлений власниками», із подальшим розподілом на статутний капітал і премії на акції акціонерного товариства та виділенням в елементі накопичуваного прибутку складових: нерозподіленого прибутку та фондів накопичення [11, С. 245-246].

Підтвердженням приналежності того чи іншого показника до структури власного капіталу чи прирівняних до нього коштів є виконання його структурними елементами функцій першооснови заснування і введення в дію підприємства, джерела довгострокового фінансування, забезпечення кредитоспроможності підприємства, джерела фінансування ризику, забезпечення самостійності та влади засновників, гаранту виплат в разі ліквідації та компенсації понесених збитків та репрезентативної функції.

Цільове фінансування, надане міською радою як одноособного засновника комунального унітарного підприємства, виступає основою для продовження діяльності підприємства, у разі освоєння у повній мірі чи визнання невикористаної частини доходом – перебувати у розпорядженні підприємства необмежено довго, є показником кредитоспроможності чи то самостійності і влади.

Кошти забезпечення виплат персоналу, хоча безпосередньо пов'язані із самофінансуванням і виконують функції довгострокового фінансування (фонди, які створені підприємством за рахунок власних коштів, перебувають у необмеженому часом розпорядженні підприємства), відповідальності та гарантії виплат (собівартість тарифів не зростає, а платоспроможність не зменшиться задля потреби підприємства відлучити кошти для оплатити відпусток працівникам), не думку автора, не можуть бути відне-

сені до коштів прирівняних до власного капіталу, адже після свого освоєння не призводять до збільшення чистих активів комунального підприємства, а слугують лише для забезпечення відтворення робочої сили, яка не є власністю підприємства.

В практичній діяльності комунальні підприємства при відображенні операцій із власним капіталом використовують лише рахунки обліку статутного, додаткового, неоплаченого капіталу та нерозподілених прибутків (непокритих збитків). Тому, склад власного капіталу комунального унітарного підприємства має бути визначений сукупністю таких компонентів, як статутний, додатковий, неоплачений капітал, нерозподілений прибуток (непокритий збиток) та кошти прирівняні до власних, куди будуть відноситися кошти освоєного цільового фінансування, забезпечення інших витрат і платежів, технічні резерви. Власний капітал інших підприємств, заснованих на комунальній власності, представлений зазначеними елементами, за виключенням цільового фінансування

Вищенаведений фактичний матеріал та проведений аналіз дає право здійснити висновок про необхідність докорінного переосмислення структури власного капіталу комунального підприємства та введення до першого розділу пасиву «Балансу» структурного підрозділу «Кошти прирівняні до власного капіталу», що сприятиме повному, правдивому та достовірному висвітленню інформації для потреб користувачів у фінансовій звітності.

Пріоритетними напрямками подальшого дослідження є розробка пропозицій щодо уточнення та доповнення законодавчих актів і галузевих методичних рекомендацій щодо визначення структурних елементів власного капіталу; подальше вдосконалення та розробка єдиного методологічного підходу стосовно проблеми відображення в бухгалтерському обліку операцій комунальними підприємствами, що призводять до змін власного капіталу.

1. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник / [Бутинець Ф.Ф., Бородін О.С., Герасимович А.М. та ін.]; під ред. Ф.Ф. Бутиця. – 3-е вид., перероб. і доп. – Житомир: ЖІТІ, 2001. – 672 с.
2. Сахарцева І.І. Основи складання бухгалтерської звітності за вимогами Національних стандартів України: навчальний посібник. – К.: Кондор, 2003. – 614 с.
3. Чебанова Н.В. Бухгалтерський фінансовий облік: посібник / Н.В. Чебанова, Ю.А. Василенко. – К.: Академія, 2002. – 672 с.
4. Нашкерська Г.В. Бухгалтерський облік: навчальний посібник / Г.В. Нашкерська – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 464 с.
5. Лишеленко О.В. Бухгалтерський облік: навчальний посібник / О.В. Лишеленко. – К.: Вид-во «Центр учбової літератури», 2003. – 624 с.
6. Організація обліку відносин власності: навчальний посібник / Лазня Ю.Я., Дем'яненко М.Я., Жук В.М. та ін.; за ред. Жука В.М. – К.: Видавництво ТОВ «Юр-Агро-Веста», 2007. – 360 с.
7. Грачова Р.Є. Практичне ба-

лансознавство / Р.С. Грачова. – К.: Галицькі контракти, 2003. – 272 с. **8.** Сопко В.В. Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів): навчальний посібник / В.В. Сопко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с. **9.** Астахов В.П. Бухгалтерський (финансовый) учет: учебное пособие /В.П. Астахов. – М.: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2003. – 928 с. – (Серия «Экономика и управление»). **10.** Жарыгласова Б.Т. Анализ бухгалтерской отчетности. Учебное пособие / Жарыгласова Б.Т., Суглобов А.Е. – М.: Экономистъ, 2004 . – 297 с. **11.** Селезнёва Н.Н. Финансовый анализ: учеб. пособие / Н.Н. Селезнёва, А.Ф. Ионова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 479 с. **12.** Череп А. Структурування власного капіталу підприємств України / А.Череп, Н. Гулій // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Економіка. – 2006. – №20. – С. 154 -157. **13.** Герстнер П. Руководство к изучению баланса / П. Герстнер ; переклад С.И. Цедербаум, ред. Н.С. Лункий. – 2-е изд. - М.: Экономическая жизнь, 1925. – 100 с. – (Серия: Библиотека бухгалтера и счетовода). **14.** Костаневич Н.І. Що ж слід вважати власним капіталом? / Н.І. Костаневич, В.Т. Сердюк // Вісник аграрної науки Причорномор'я: науково-теоретичний фаховий журнал ; гол. ред. В.С. Щербанін. – Миколаїв: Видавництво Миколаївського аграрного університету, 2002. – Випуск 6 (20). – С.71-73. **15.** Лисюк О.М. Бухгалтерський облік: основи теорії і практики / О.М. Лисюк, Т.П. Михайлова, Ю.Д. Чацкіс. – Донецьк, 2003. – 456 с. **16.** Швиданенко Г.О. Управління капіталом підприємства: навч. посіб. / Г.О. Швиданенко, Н.В. Шевчук. – К.: КНЕУ, 2007. – 440 с. **17.** Данилюк М.О. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник / М.О. Данилюк, В.І. Савич. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 204 с. **18.** Яремко І.Й. Економічні категорії в методології обліку: монографія / І.Й. Яремко . – Львів : Каменярь, 2002. – 192 с. **19.** Горицкая Н.Г. Бухгалтерський учт и финансовая отчетность в Украине с 2000 года: практическое пособие / Н.Г. Горицкая. – К.: ООО Редакция газеты «Бухгалтерия. Налоги. Бизнес», 2000. – 250 с. **20.** Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу» [Електронний ресурс]: за даними Міністерства фінансів України. – Режим доступу до електронного документу: http://www.minfin.gov.ua/document/92432/МСБО_20.pdf

Рецензент: д.е.н., професор Опря А.Т. (Полтавська державна аграрна академія)